HUQUQIY DISKURS JANRLARINI O‘RGANISH ASOSIDA TALABALARNING YURIDIK INGLIZ TILIDA YOZMA NUTQ KOMPETENSIYASINI RIVOJLANTIRISH

Mirzayeva Mahliyo Sur’atjon qizi, o‘qituvchi
Qo‘qon Univesiteti Andijon filiali

Annotatsiya

Maqolada huquqiy diskursning janriy xususiyatlarini yuridik ingliz tilini o‘qitish jarayoniga tatbiq etish masalasi o‘rganiladi. Yuridik ingliz tilini umumiy ingliz tilidan farqlovchi asosiy xususiyat faqat sohaviy terminologiyaning mavjudligi bilan emas, balki muayyan kommunikativ maqsadga xizmat qiluvchi barqaror matn turlarining shakllanganligi bilan izohlanadi. Shu jihatdan shartnoma, sud qarori, yuridik memorandum, da’vo arizasi, maslahat xati va huquqiy muammo yechimiga bag‘ishlangan yozma javob kabi janrlarning kompozitsion, leksik-grammatik hamda pragmatik xususiyatlarini talabalarga tizimli o‘rgatish zarurati asoslanadi. Maqolada janrga asoslangan o‘qitishning “janrni anglash – matn tuzilishini aniqlash – lisoniy vositalarni tahlil qilish – boshqariladigan yozuv – mustaqil kasbiy matn yaratish” bosqichlaridan iborat modeli taklif qilinadi. Mazkur yondashuv yuridik terminlarni alohida yodlashdan huquqiy fikrni muayyan kasbiy janr talablariga muvofiq shakllantirishga o‘tish imkonini berishi dalillanadi.

Kalit so‘zlar: huquqiy diskurs, yuridik ingliz tili, janr, kasbiy yozuv, Legal English, yuridik memorandum, huquqiy argumentatsiya, yozma kompetensiya.

Abstract

The article examines the integration of legal discourse genres into the methodology of teaching Legal English. Legal English differs from General English not only in its specialized terminology but also in its system of relatively stable genres shaped by specific communicative purposes. Particular attention is paid to contracts, judicial decisions, legal memoranda, statements of claim, letters of advice

and legal problem answers. The article proposes a genre-based instructional model consisting of five consecutive stages: genre awareness, identification of textual organization, analysis of linguistic resources, guided writing and independent production of a professional legal text. It is argued that such an approach enables students to move beyond isolated vocabulary learning towards the ability to construct legally meaningful texts according to professional conventions and communicative purposes.

Keywords: legal discourse, Legal English, genre, professional writing, legal memorandum, legal argumentation, writing competence.

Аннотация

В статье рассматривается использование жанров юридического дискурса в методике преподавания юридического английского языка. Обосновывается положение о том, что специфика Legal English определяется не только наличием специальной терминологии, но и системой устойчивых профессиональных жанров, функционирующих в соответствии с определённой коммуникативной целью. Анализируются такие жанры, как договор, судебное решение, юридический меморандум, исковое заявление, письмо-консультация и письменное решение правовой задачи. Предлагается модель жанрово ориентированного обучения, включающая осознание жанра, определение структуры текста, анализ языковых средств, управляемое письмо и самостоятельное создание профессионального юридического текста. Доказывается, что данная модель позволяет перейти от изолированного усвоения юридической терминологии к формированию способности создавать профессионально и коммуникативно адекватные юридические тексты.

Ключевые слова: юридический дискурс, юридический английский язык, жанр, профессиональное письмо, юридический меморандум, правовая аргументация.

Kirish

Globallashuv sharoitida yuristning xorijiy tilda kasbiy faoliyat olib borish qobiliyati faqat huquqiy terminlarni bilish bilan chegaralanmaydi. Xalqaro shartnomani o‘qish, sud qaroridagi asoslantirish qismini anglash, mijozga huquqiy maslahat tayyorlash yoki muayyan vaziyat bo‘yicha legal memorandum yozish uchun mutaxassis ingliz tilining grammatik va lug‘aviy tizimini bilishi bilan bir qatorda huquqiy matn qanday tuzilishini ham anglay olishi lozim. Shu sababli yuridik ingliz tilini o‘qitishda til birliklarini alohida o‘zlashtirishdan huquqiy diskurs tarkibida ularning qanday vazifa bajarishini o‘rganishga o‘tish metodik jihatdan muhimdir. Huquqiy diskursning asosiy belgilari aniqlik, huquqiy kuch, dalillilik, institutsional xususiyat va kommunikativ vazifaning oldindan belgilanganligi bilan tavsiflanadi. P.Tiersma huquqiy tilning lug‘aviy, sintaktik va matniy xususiyatlarini tahlil qilib, uning murakkabligi aynan huquqiy institutlar va professional faoliyat shakllari bilan bog‘langanligini ko‘rsatadi[1]. Huquqiy tilni shu tarzda talqin etish uni umumiy ingliz tilining murakkablashtirilgan varianti sifatida emas, balki maxsus kommunikativ tizim sifatida o‘rgatishni talab qiladi. Yuridik ingliz tili o‘qitish tajribasida esa uzoq vaqt terminologik yondashuv ustunlik qilib kelgan. Talabaga *plaintiff, defendant, liability, breach, remedy, injunction, damages* singari terminlarning mazmunini o‘rgatish zarur, ammo ularning qaysi huquqiy janrda, qanday sintaktik tuzilma tarkibida va qanday pragmatik vazifa bilan qo‘llanishi tushuntirilmasa, terminologik bilim kasbiy kommunikativ qobiliyatga aylanmaydi. Shuning uchun huquqiy diskurs janrlarini metodikaning asosiy birligiga aylantirish zarur.

Huquqiy diskursda janr tushunchasining metodik ahamiyati

Janr lingvistik shakl bilan kommunikativ maqsad o‘rtasidagi munosabatni ifodalaydi. ESP doirasida janr tahlili matndagi grammatik birliklarni sanab chiqishdan kommunikativ maqsad, ritorik bosqichlar va professional kontekstni aniqlashga tomon rivojlangan. B.Paltridge janrga asoslangan yondashuv ikkinchi til va maxsus maqsadlar uchun ingliz tilini o‘qitishda matnning leksik-grammatik

xususiyatlarini uning ritorik va ijtimoiy vazifalari bilan birlashtirishini qayd etadi[2]. Yuridik diskursda bu holat ayniqsa yaqqol namoyon bo‘ladi. Masalan, shartnoma matnining vazifasi voqeani bayon qilish emas, balki tomonlarning huquq va majburiyatlarini normativ tarzda belgilashdan iborat. Shu sababli unda *shall, may, must, subject to, provided that, notwithstanding* singari birliklar faol ishlatiladi. Sud qarorida esa asosiy kommunikativ vazifa huquqiy qarorni e’lon qilish bilan chegaralanmay, uning qanday dalillar va normativ asoslar orqali chiqarilganligini ko‘rsatishdan iborat. Shu bois bunday matnda *the court finds that, it follows that, in the light of, having considered, therefore, accordingly* kabi argumentativ birliklar yetakchi o‘rin egallaydi. Yuridik maslahat xatida esa tilning murakkabligi kamayib, mutaxassis bo‘lmagan mijoz uchun huquqiy vaziyatni tushunarli bayon qilish talab qilinadi. Demak, bir xil huquqiy tushuncha turli janrlarda bir xil lisoniy shaklda ifodalanmaydi. Bu metodik jihatdan muhim xulosaga olib keladi: talabaga “legal vocabulary” emas, “legal vocabulary in genre” o‘rgatilishi kerak.

Yuridik yozuv kompetensiyasining tarkibi

Kasbiy yuridik yozuv kompetensiyasi kamida to‘rt o‘zaro bog‘liq tarkibiy qismdan iborat. Birinchisi lingvistik kompetensiya bo‘lib, u huquqiy terminologiya, grammatik qurilmalar, bog‘lovchi birliklar va uslubiy me’yorlarni o‘z ichiga oladi. Ikkinchisi diskursiv kompetensiya bo‘lib, matnning mantiqiy-kompozitsion qurilishini tushunish va yaratish qobiliyatini anglatadi. Uchinchisi strategik kompetensiya hisoblanib, murakkab huquqiy fikrni adresatning bilim darajasiga muvofiq ifodalashni nazarda tutadi. To‘rtinchisi esa kasbiy-pragmatik kompetensiya bo‘lib, yozilgan matnning huquqiy vazifa va institutsional vaziyatga mosligini ta’minlaydi. C.N.Candlin, V.K.Bhatia va C.H.Jensen Legal English uchun yozuv materiallarini ishlab chiqishda umumiy yozuv qo‘llanmalarini to‘g‘ridan-to‘g‘ri qo‘llash yetarli emasligini, materiallar ikkinchi til egalarining ehtiyojlariga moslashtirilishi hamda til va diskursga tayangan holda ishlab chiqilishi lozimligini ta’kidlaydi[3]. Bunday yondashuvda, masalan, *The tenant broke the contract* gapini

grammatik jihatdan to‘g‘ri deb baholashning o‘zi kifoya qilmaydi. Talaba yuridik yozuv talabiga muvofiq *The tenant breached the terms of the tenancy agreement* shaklini tanlash sababini ham anglab yetishi zarur. Ikkinchi variantning ustunligi faqat terminning murakkabligida emas; u huquqiy munosabatning turi va buzilgan majburiyatning hujjat bilan bog‘liqligini aniq ifodalaydi.

Janrga asoslangan o‘qitish modeli

Huquqiy diskurs asosida yuridik ingliz tilida yozma kompetensiyani rivojlantirish uchun besh bosqichli modelni taklif qilish mumkin.

Birinchi bosqich – **janrni anglash**. Talabaga ikki yoki uch xil huquqiy matn berilib, ularning kim tomonidan, kimga va qanday maqsadda yozilganligi aniqlanadi. Masalan, sud qarori bilan mijozga yuborilgan maslahat xati qiyoslanadi. Bunda talabalar til shakllaridan oldin matnning kommunikativ vazifasini aniqlashga o‘rganadilar.

Ikkinchi bosqich – **janrning tarkibiy qurilishini aniqlash**. Legal memorandum misolida *Issue – Rule – Application – Conclusion* yoki unga yaqin huquqiy fikrlash ketma-ketligi tahlil qilinadi. N.Bruce huquqiy muammoga yozma javob tayyorlash jarayonida huquqiy mazmun bilan ritorik tashkilotni parallel o‘qitish talabalar yozuvini rivojlantirishini ko‘rsatgan[4].

Uchinchi bosqich – **leksik-grammatik vositalarning vazifaviy tahlili**. Masalan, *may* fe’li ruxsat, ehtimollik yoki vakolat ma’nosida kelishi mumkinligi konkret huquqiy kontekst orqali ajratiladi. *Shall* esa oddiy kelasi zamon shakli sifatida emas, huquq va majburiyat ifodalovchi normativ vosita sifatida tahlil qilinadi.

To‘rtinchi bosqich – **boshqariladigan yozuv**. Talabaga huquqiy vaziyat va tayanch konstruksiyalar beriladi. U mavjud matnning ayrim qismlarini qayta tuzadi, fakt bilan huquqiy qoida o‘rtasidagi munosabatni yozma ifodalaydi yoki sud qarorining asoslantirish qismini qisqartirib bayon qiladi.

Beshinchi bosqich – **mustaqil kasbiy matn yaratish**. Talabaga yangi vaziyat berilib, undan mijozga maslahat xati, memorandum yoki muayyan shartnoma bandini tayyorlash talab qilinadi. Baholashda grammatik aniqlik bilan bir qatorda janr tuzilishi, huquqiy mantiq, adresatga moslik va kasbiy terminlardan maqsadli foydalanish mezonlari qo‘llanadi.

Janrlarni qiyosiy o‘qitish imkoniyati

Huquqiy janrlarni alohida o‘rgatish bilan cheklanmasdan, ularni o‘zaro transformatsiya qilishga qaratilgan topshiriqlardan foydalanish ayniqsa samaralidir. Masalan, talaba sud qaroridagi murakkab asoslantirishni o‘qib, uning mazmunini oddiy mijozga mo‘ljallangan maslahat xati shaklida qayta yozishi mumkin. Bunday topshiriqda huquqiy mazmun saqlanadi, biroq diskursning adresati va kommunikativ maqsadi o‘zgaradi. Yoki talabaga shartnoma bandi beriladi:

The Supplier shall indemnify the Purchaser against any loss arising from breach of the warranties contained herein.

Talaba avval mazkur konstruksiyaning huquqiy vazifasini aniqlaydi, keyin uni oddiy ingliz tilida sharhlaydi, so‘ngra boshqa vaziyatga mos yangi band yaratadi. Bu mashq terminni tarjima qilishdan tashqari normativ munosabatni anglash, murakkab sintaksisni tahlil qilish va yangi huquqiy matn yaratishni birlashtiradi.

Natijalar va metodik ahamiyat

Janrga asoslangan yondashuv yuridik ingliz tilida yozuv o‘qitishni grammatik mashqlar yig‘indisidan kasbiy kommunikatsiyani modellashtiruvchi jarayonga aylantiradi. Zamonaviy ELP tadqiqotlarida shartnoma tuzilishini, uning leksik-grammatik xususiyatlarini o‘rganish, so‘ng professional rolli topshiriq va maslahat xati yozishga o‘tish kabi bosqichli modellar talabaning yurist sifatida diskursiv faoliyat olib borishiga xizmat qilishi ko‘rsatilgan. Bunday metodika O‘zbekiston oliy yuridik ta’limi uchun ham muhimdir. Anglo-sakson huquq tizimiga oid matnlarni mexanik tarzda o‘rganish o‘rniga, ularni milliy huquq tizimining tushunchalari bilan qiyoslash, huquqiy terminning tizimga bog‘liqligini tushuntirish

va ikki tizim o‘rtasidagi nomuvofiqliklarni ko‘rsatish talab etiladi. 2026-yilda e’lon qilingan ELP tadqiqotida ham Common Law tizimiga yo‘naltirilgan materiallarni Civil Law muhiti bilan uyg‘unlashtirmaslik leksik va konseptual qiyinchiliklar tug‘dirishi qayd etilgan.

Xulosa

Huquqiy diskurs janrlarini yuridik ingliz tilini o‘qitishning metodik birligi sifatida tanlash talabaning sohaviy terminlarni bilishi bilan cheklanmay, ularni real kasbiy kommunikativ vaziyatlarda maqsadli qo‘llash qobiliyatini shakllantiradi. Shartnoma, sud qarori, memorandum, maslahat xati va huquqiy muammo yechimi kabi janrlarning kommunikativ maqsadi, tarkibiy qurilishi va lisoniy vositalari o‘zaro bog‘liq holda o‘rgatilganda lingvistik bilim diskursiv kompetensiyaga aylanadi. Shu asosda yuridik ingliz tilini o‘qitish jarayonida “termin – gap – matn” ketma-ketligidan “kommunikativ vaziyat – janr – huquqiy fikrlash – lisoniy vosita – mustaqil matn” ketma-ketligiga o‘tish metodik jihatdan maqsadga muvofiq deb hisoblanadi. Mazkur model talabani tayyor huquqiy matnni tushunuvchi shaxsdan ingliz tilida professional huquqiy matn yarata oladigan mutaxassis darajasiga olib chiqishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Tiersma P.M. *Legal Language*. – Chicago: University of Chicago Press, 1999. – 328 p.
2. Paltridge B. Genre and Second-Language Academic Writing // *Language Teaching*. 2014. Vol.47, No.3. P.303–318. DOI: 10.1017/S0261444814000068.
3. Candlin C.N., Bhatia V.K., Jensen C.H. Developing Legal Writing Materials for English Second Language Learners: Problems and Perspectives // *English for Specific Purposes*. 2002. Vol.21, No.4. P.299–320. DOI: 10.1016/S0889-4906(01)00029-1.

4. Bruce N. Dovetailing Language and Content: Teaching Balanced Argument in Legal Problem Answer Writing // *English for Specific Purposes*. 2002. Vol.21, No.4. P.321–345. DOI: 10.1016/S0889-4906(01)00040-0.
5. Goźdź-Roszkowski S. Corpus Linguistics in Legal Discourse // *International Journal for the Semiotics of Law*. 2021. Vol.34. P.1515–1540.
6. Baffy M. Shifting Frames to Construct a Legal English Class // *Journal of English for Academic Purposes*. 2017. Vol.25. P.58–70.

[1]Tiersma P.M. *Legal Language*. – Chicago: University of Chicago Press, 1999. – 328 p.

[2]Paltridge B. Genre and Second-Language Academic Writing // *Language Teaching*. 2014. Vol.47, No.3. P.303–318. DOI: 10.1017/S0261444814000068.

[3]Candlin C.N., Bhatia V.K., Jensen C.H. Developing Legal Writing Materials for English Second Language Learners: Problems and Perspectives // *English for Specific Purposes*. 2002. Vol.21, No.4. P.299–320. DOI: 10.1016/S0889-4906(01)00029-1.

[4]Bruce N. Dovetailing Language and Content: Teaching Balanced Argument in Legal Problem Answer Writing // *English for Specific Purposes*. 2002. Vol.21, No.4. P.321–345. DOI: 10.1016/S0889-4906(01)00040-0.